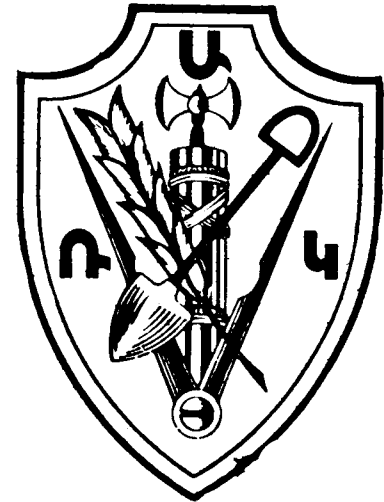

**ԱՄՓՈՓ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ**

ԶԱԻԷՆ Գ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ՁՕՆ՝

Ռամկավար Ազատական գաղափարի բռնաբերումը հերոսներուն՝ որոնք պայքարեցան գրիչով կամ զէնքով, եւ կամ իրենց կեանքը գոհեցին՝ հայ ժողովուրդի սրբազան դատի իրականացման համար:

ԱՐՄԵՆԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան հիմնադրման առաջին հանգրուանը կ'երթայ մինչեւ 1885 թուականը, արեւմտահայութեան ազատկրական շարժման օրերուն, երբ հայրենի հողին վրայ, եւ Հայաստանի սիրտին՝ Վանի մէջ, ծնունդ կ'առնէր, առաջին հայ յեղափոխական՝ մարտական՝ քաղաքական՝ ազատագրական կազմակերպութիւնը՝ ԱՐՄԵՆԱԿԱՆ Կուսակցութիւնը, որը անդրանիկ սաղմը պիտի կազմէր ապագայ Ռ. Ա. Կուսակցութեան: Արմենական կուսակցութիւնը առաջին եւ ՄԻԱԿ հայ կուսակցութիւնը եղաւ որ կազմուեցաւ ՀԱՅՐԵՆԻ ՀՈՂԻՆ վրայ, իսկ միւս կուսակցութիւնները ծնունդ առին օտար երկիրներու մէջ:

Արմենական կուսակցութիւնը հիմնուեցաւ Վանի մէջ 1885 Մայիս 26ին, Մկրտիչ Խրիմեան Հայրիկի, եւ Մկրտիչ Փորթուգայեանի հայրենաշունչ դաստիարակութեամբ սնած նախկին իրենց աշակերտներու:

Հիմնադրման առաջին գաղտնի հաւաքոյթը տեղի ունեցաւ Խարի տան մէջ: Այդ շրջանին ռուս հաւաքոյթ արգիլուած էր ռուսկանութեան կողմէ խստօրէն, եւ հաւաքավայրը պէտք էր ըլլար գաղտնի տեղ մը, եւ Խարի տունը, Մկրտիչ եւ Գրիգոր Թերլեմեզեաններու հնձանն էր, որուն գետինը խսիր մը փռուած էր միայն եւ այդ պատճառաւ Խարի տուն կոչուեցաւ:

Արմենական հայ յեղափոխական առաջին այս կուսակցութեան հիմնադիր ժողովին ներկայ էին ինը երիտասարդներ, հիմնադիր առաջնորդ Մկրտիչ Թերլեմեզեան (Աւետիսեան, Գրիգորիս Թերլեմեզեան (եղբայրը Մ. Աւետիսեանի), Ռուբէն Շատուրեան, Ղեւոնդ Խաննեան (Աղասի Խանճեանի հայրը), Գրիգոր Անէմեան (Գուրգէն Մահարիի հայրը), Գեորգ Օտեան, Գրիգոր Պեղիկեան (Շիկահեր), Մազնոս Պարութեան, Գարեգին Բաշեղեան: Հիմնադիր ժողովին վանէն կը բացակայէին, սակայն բոլորովին համաձայն էին կուսակցութեան հիմնադրման գաղափարին, Տոբ. Գալուստ Ասլանեան, Գարրիէլ Նաթանեան եւ Եղիշէ Գունտաֆեան:

Հիմնադրման անդամներու խումբին կը միանան՝ նորեկ հոյլ մը յեղափոխական՝ ազատական ոգիով սնած երիտասարդներ, Արմենակ Եկարեան (Վանի ինքնապաշտպանութեան հերոսը), Փանոս Թերլեմեզեան (Աշաճատր Գլխարիչ), Հայրապետ Ճանիկեան, Արմէն Շիտանեան, Արիստակէս Ախիկեան, Միքայէլ Նաթանեան, Արտակ Դարբինեան, Յովհաննէս Գուլօղեան եւ ուրիշներ:

Հայ կինը, ազատագրական պայքարի առաջին իսկ օրերուն, իր պատուաբեր մասնակցութիւնը բերաւ որպէս գաղափարական գործուն անդամ, յանձին դաստիարակ Տիկ. Եղիաբէթ Գունտաֆեանի, մարտուի Տիկ. Հայկանոյշ Զֆեանի եւ հրապարակախօսուի Տիկ. Մարինա Զարուխեանի, որոնք 1896ի դէպքին իրենց հարազատ զինակիցներուն կողքին նուիրական անձնագոհողութիւններ մատուցին:

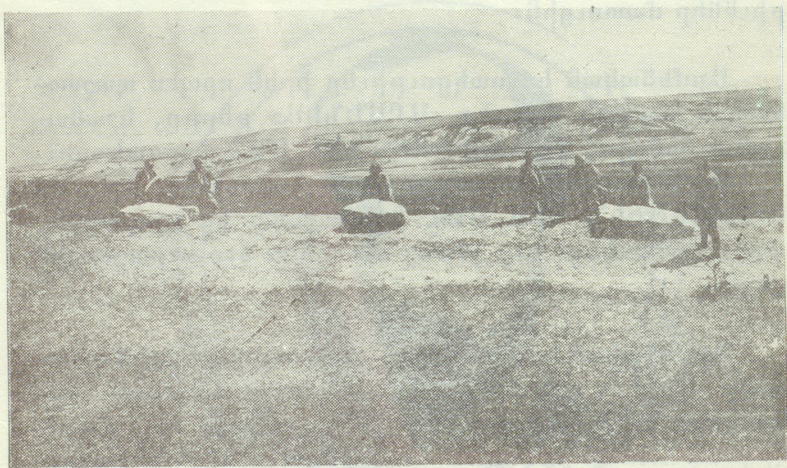
Արմենական կուսակցութիւնը իրեն որպէս պաշտօնական խօսնակ կարգեց «ԱՐՄԵՆԻԱ» թերթը, նշանաբան ունենալով ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՄԱՀ կարգախօսը:

Արմենական կուսակցութիւնը առաջինն էր, որ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՄԱՀ նշանաբանը իր դրօշակին վրայ փանդակեց, ուր յետոյ ուրիշներ եւս իւրացուցին զայն:

Արմենական կուսակցութեան ծրագրի առաջին հատւածը կ'ըսէ: «Արմենական կազմակերպութեան նըպատակն է, յեղափոխութեամբ Թուրքիայի հայ ժողովրդեան համար իրաւունք ձեռք բերել, ինքզինք ազատօրէն կառավարելու, որով միայն կարող կը լինի իբրեւ մարդ ապրելու միջոցներ գիտնալ եւ զանոնք գործադրել ժամանակի պահանջմանց համեմատ»:

«Ժողովուրդը արթնցնել, կազմակերպության մղել եւ նպաստել տալ առանց բռնի միջոցների, յեղափոխական գրականութեամբ, գիտակրթութեան եւ կարգապահութեան վարժեցնել, ինքնապաշտպանութեան զգացում արժարժել, զէնք եւ դրամ հայթայթել, գիւտութեան շարժումն խմբեր կազմակերպել եւ ի հարկին գործածել եւ ընդհանուր շարժման պատրաստել»:

Արմենական կուսակցութեան խոհուն եւ հեռատես քաղաքականութիւնը, ժողովուրդի միասնականութիւնը պահել էր, ինչպէս նաեւ յեղափոխական ոյժերը համախմբել, եւ ոչ թէ տկարացնել եւ վատնել արկածախնդրական գործունէութեամբ:

ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ԴԱՇՏԸ, ՈՒՐ
ԹԱՂՈՒԱԾ ԵՆ ԱՐՄԵՆԱԿԱՆ ՀԵՐՈՍՆԵՐԸ

Այս ոգիէն մեկնելով Արմենական կուսակցութիւնը հերոսական պայքար տարաւ վաճի 1896ի Մկրտիչ Աւետիսեանի ղեկավարութեամբ, եւ 1915 Արմենակ Եկարեանի ղեկավարութեամբ, ինքնապաշտպանութեան կոչումներուն: Հայ ազատագրական պատմութեան հերոսական էջը կը կազմէ 800 Արմենականներու սրբազան նահատակութիւնը Ս. Բարթողիմէոս վանքի շրջակայ լեռներուն մէջ, ուր անհաւասար կոչի մղելով փրկուեցին զէնք, իրենց կարմիր արեամբ ներկուեցան վանքին դաշտերը եւ լեռները:

ՎԵՐԱԿԱԶՄԵԱԼ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ռ.Ա.ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ բաղկացուցիչ երկրորդ ^{խումբ} բերուր երակը, որ ծնունդ առաւ Յունուար 1896ին Լոնտոնի մէջ, արդիւնքն էր Հնչակեան կոչսակցութեան մէջ արեւելահայ եւ արեւմտահայ ղեկավարներու միջեւ գաղափարական եւ գործելակերպի երկու կարեւոր պատճառներու:

Հնչակեան կուսակցութիւնը կը հիմնուէր 1887 թուականին ժընեւի մէջ: Կեդրոնական մարմնի ինը տարւայ մեծատիրական գործունէութիւնը, իր առաջին անհամաձայնութիւնները եւ տարակարծութիւնները կ'ունենայ Ամերիկայի շրջանակին հետ ուր կը բնակատէր, Պոլսոյ մէջ կազմակերպած ցոյցերը որոնց հետեւանքով գոհ կ'երթան հազարաւոր հայեր:

Պոլսոյ 1894-95 կոտորածներէն ետք, բազմաթիւ հնչակեան երեւելիներ, ինչպիսիք Արփիար Արփիարեան Միհրան Տամատեան, Միհրան Սվազլը, Լեւոն Մկրտիչեան, Ապահ, Աղասի, Անտոն Ռշտունի եւ ուրիշներ, փախուստ տալով Պոլսէն 1896ին կը հասնին Լոնտոն: ընդդիմադրող այս կուսակցականները նոյն տարուայ Յունուարին ընդհանուր ժողով կը պահանջեն, ուր կը բնագատեն կեդրոնի ազգավնաս գործունէութիւնը: Ընդհանուր ժողովը կը հաստատէ դժգոհ կուսակցականներու թելադրութիւնները, եւ կ'որոշուի վերջ տալ ազգավնաս եւ ապարդիւն ցոյցերուն*, այլ ազատագրական եւ յեղափոխական շարժումները վարել գաղտնապահութեամբ,

առանց աղմուկի, որպէսզի անմեղ հայ ժողովուրդը միջական կամ մարմնական ուրեւ վնասներու չենթարկուի, ինչպէս նաեւ ծրագրէն վերցնել ընկերվարական գաղափարաբանութիւնը, որ տակաւին շատ կանուխ է արեւմտահայ ընկերութեան համար, ուր տակաւին ոչ խոշոր դրամագլուխներ գոյութիւն ունէին եւ ոչ ալ ժողովուրդը կեղեքող հսկայ նարտարարուեստ եւ մեծ նարտարարուեստականներ, ինչ որ գոյութիւն ունէին Եւրոպայի մէջ: Հայ ժողովուրդին համար, առաջնահերթ, կարեւորագոյն հարցը, ազգային ազատագրումն էր՝ թրքական քրտիւրութենէն:

Սակայն նորաստեղծ վիճակին կ'ընդդիմանայ Աւետիս Նազարբէկեան իր հետ ունենալով հետեւորդներ: Պառակտումը կը ծաւալի, Հնչակեան շրջանակները երկու կողմերու կը բաժնուին: Երկու տարի ետք Յունուար 1898-ին Աղեքսանդրիոյ մէջ, Եգիպտոս, ընդհանուր ժողով մը եւս տեղի կ'ունենայ ուր կը հաստատուի նախկին ժողովի որոշումները:

Այս ժողովէն ետք դժգոհ այս հատուածը, ինքզինք կը կոչէ Վերակազմեալ Հնչակեան կուսակցութիւն, որոնց կը միանայ կուսակցութեան Ամերիկայի շրջանակը:

1902 թուականին ընդհանուր ժողով մը կը գումարուի համերաշխութեան եւ միասնականութեան համար՝ ինչ եւ վերակազմեալ կողմերու միջեւ: Սակայն համագումարի օրակարգերու վերաբարձումին պատճառաւ կը սկսին տարակարծութիւնները եւ կը խորանան: Ընդհանուր մթնոլորտը կ'ապականի, եւ հին հնչակեանները կը դիմեն ահաբեկումի որուն գոհ կ'երթան Մշոյ եւ Տէօթ Եոլի ինքնապաշտպանութեան հերոսներէն ՄԽՕ ՇԱՀԷՆը (Միթիար Սէֆէրեան) եւ Գարեգին Զիթեանը:

Որպէս փոխ վրէժ վերակազմեալները կը սպաննեն սա-
ղաթէլ Սագունին, Արամ Գրիգորեանը եւ Ս. Սըմիկեա-
նը: Այս տխուր պարագաներու մէջ ընդհանուր Միութիւ-
նը վերջ կը գտնէ եղբայրասպանութիւններով, շեղելով
կուսակցութեան ծրագրէն եւ նպատակէն:

Վերակազմեալ Հնչակեանները հակառակ որ դէմ էին
ահաբեկչական գործունէութեանց, սակայն մինչեւ 1906,
իրենց միջեւ պատահած ներքին մրցակցութիւնները՝
ահաբեկչական սպառիչ գործողութիւնները եւ որոշ չա-
փով գաղափարական տարբերութիւնները պատճառ եղան
որ երկու մասերու բաժնուին:

Առաջին մասը չափաւորներն էին, ինչպէս Լեւոն
Մկրտիչեան, Վահան Թէֆէեան, Սարգիս Մալիեմեզեան,
10

Միերան Տամատեան, Սուրէն Պարթեւեան եւ ուրիշներ,
որոնք «ԱԶԳԵԱՆ» ԿՈՉՈՒԵՑԱՆ Սուրէն Պարթեւեանի
հրատարակած «Ազգ» թերթին անունով: Ասոնք դէմ էին
ահաբեկչական արարքներուն, աւելի ուշ այս հատուածը՝
կուսակցութեան չափաւոր ՌԱՄԿԱՎԱՐԱԿԱՆ խարխսիք
ԿԱԶՄԵՑ

Երկրորդ մասը կոչուեցաւ արմատական կամ «ԱՐ-
ՉՈՒԱԿԱՆՆԵՐ» Վահէ Արգունեանի գլխաւորած յեղափո-
խական եւ ահաբեկչական գործունէութեան պատճառաւ,
իր հետ ունենալով Երուանդ Զավուշեան, Հրաչ Երուանդ
Լեւոն Լարենց (Քիրիշչեան), Սուրէն Սուրէնեան, Տոբ-
Արշակ Տէր Մարկոսեան եւ ուրիշներ, որոնք հետագա-
յին վերադարձան դէպի ՌԱՄԿԱՎԱՐԱԿԱՆ սկզբունք-
ներուն եւ 1919-ին կոչուեցան ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԶՍԱԿԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ:

Սակայն միեւնոյն գաղափարականութեան պատկա-
նող այս երկու հոսանքներուն միջեւ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ
չուշացաւ, որովհետեւ բոլորն ալ կը հաւատային Արմե-
նական ոգիէն բխած Ռամկավարական եւ Ազատական
սկզբունքներուն, երբ 1 Հոկտեմբեր 1921-ին ծնունդ
առաւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը:

1906ի պառակտումի այդ շրջանին Պուլկարիոյ մէջ
խումբ մը հին եւ վերակազմեալ դժգոհ երիտասարդներ
համերաշխութեան մթնոլորտ մը ստեղծելով, կազմած
էին նոր «ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ»ը:

Այդ օրերուն Պարսկաստանի Թաւրիզ քաղաքի Ար-
մենականներու ներկայացուցիչը Ներսէս (Գրիգոր Պե-
զիկեան-Շիկահեր) Պուլկարիա կը ժամանէ: Անիկա բա-
նակցութիւններ կը կատարէ Յեղափոխական Միութեան
լիազօրներուն հետ: Բանակցութիւնները յաջող կ'ընթա-
նան եւ առանց ուել տարակարծութեան Արմենականներու

եւ Յեղափոխական Միութեան միջեւ կը գոյանայ միութիւն մը որ կը կոչուի **ԳԱՂԱՓԱՐԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ**:

Այս գաղափարակցական Միութենէն եւ համերաշխութեան ընդհանուր մթնոլորտէն քաջալերուած, Գրիգոր Շիկահեր Դեկտեմբեր 1907ին կ'անցնի Եգիպտոս, որպէս բացարձակ լիազօր ներկայացուցիչ *Գաղափարակցական Միութեան*:

Այդ ժամանակ Եգիպտոսի Վերակազմեալ Հնչակեան կուսակցութեան լիազօր ներկայացուցիչն էր Միհրան Տամատեան, որ անմիջապէս բանակցութիւններու մէջ կը մտնէ Գրիգոր Պէօզիկեան-Շիկահերի հետ:

Ամերիկայի վերակազմեալ Հնչակեան կուսակցութեան շրջանակը 1 Յունուար 1908 թուակիր նամակով, իրաւասութիւն կուտար Միհրան Տամատեանի, որպէսզի իր անունով նաեւ վարել բանակցութիւններ: Նմանապէս իրենց հաւանութիւնները յայտնեցին Կիլիկիոյ շրջանակը ինչպէս նաեւ Փոքր Հայքի շրջանակը, եւ այս ձեւով վերակազմեալ բոլոր շրջանակները կը մասնակցէին բանակցութեանց:

Երկու կողմերու բանակցութիւնները վարեցին, *Գաղափարակցական Միութեան* կողմէ լիազօր անդամներ, Կեդր. Վարչութեան անդամ Գրիգոր Պէօզիկեան, իրեն խորհրդական ունենալով Միքայէլ Նաթանեան եւ Յարութիւն Պէլլէրեան: *Վերակազմեալ Հնչակեան կուսակցութեան* Կեդրոնական Յանձնախումբի լիազօր անդամներն էին՝ Միհրան Տամատեան, Տոքթ. Տ. Էնֆիէնեան, Կարապետ Գրիգորեան, Շաւարշ Հովհիւսեան եւ Ժիրայր Վաչէ:

Բանակցութիւնները յաջող ընթացան, ներկաները նկատի ունենալով հայ ժողովուրդի բացարձակ շահերը,

երկու կողմերու միջեւ տեղի ունեցած համաձայնութեամբ 15 Սեպտեմբեր 1908 թուականին կազմուեցաւ **ՄԻԱՑԵԱԼ ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ**:

ՀԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Մինչեւ Միտհաթեան սահմանադրութեան վերա-
հռչակումը, կուսակցութիւններու յեղափոխական՝ ա-
հարեկչական՝ ցուցարարական եւ մարտական գործողու-
թիւնները մասնաւոր դրական արդիւնքներ չունեցան՝
հայոց ընդհանուր վիճակի բարելաւման համար: Ինչպէս
նաեւ խոստացուած 61-րդ յօդուածին բարենորոգումնե-
րը՝ ոչ թէ չգործադրուեցան, այլ 300,000 աւելի Համիտ-
եան ջարդերը պատահեցան:

Այդ շրջանին կարծիք մը գոյութիւն ունէր կուսակ-
ցականներու եւ որոշ ոչ կուսակցականներու մօտ, թէ

հայածանհանրու սաստկացումը հայերու հանդէպ՝ թուրքերու կողմէ, պատճառ եւ առիթ կու տան օտար պետութիւնները մօտէն ծանօթանալու՝ հայոց դժբախտ վիճակին, եւ այդ ձեւով միջազգային նպաստաւոր կարծիքը կազմուի ի նպաստ հայերու, եւ այս բոլորը կ'արագացնեն Հայկական Դատին լուծումը:

Հայ քաղաքական կուսակցութեանց գործունէութիւնները եւ իրենց հետապնդած նպատակը արդեօք իրագործուեցաւ որոշ չափով մինչեւ Օսմանեան Սահմանադրութեան հռչակումը:

Ոչ թէ բարենորոգումներ կատարուեցան, - չի խօսինք Պերլինի Վեհաժողովին 61-րդ յօդուածին մասին որ խօսք մնաց թուրքի վրայ եւ մոռացումի մատնուեցաւ - այլ սուլթանական իշխանութիւնը հայկական ջարդերու ծրագիրներ մշակեց եւ գործադրեց՝ միշտ եւրոպական դեսպաններու եւ իրենց զինուորական բանակներու գրահաւորներուն ներկայութեան: Հայերու վիճակը աւելի վատթարացաւ, հայածանհանրը հազարաւոր տեսակներով սաստկացան, ձերբակալութիւնները եւ բանտարկութիւնները առանց պատճառի եւ անօրինաբար գործադրուեցան, թշուառութիւնները սահման չունեցան եւ զանգուածային արտագաղթը շատ աւելի զօրացած տեղի կ'ունենար:

Յեղափոխական կուսակցականներու մօտ՝ ինչպէս նաեւ ընդհանուր մտաւորականութեան մտքերուն մէջ, այդ ժամանակամիջոցին՝ սկսան հարցումներ առաջ գալ:

Արդեօք պէ՞տք էր, պատահած քաղաքական եւ ընկերային դէպքերէն ետք, նոյն գործելակերպը շարունակել, թէ որոշ փոփոխութիւններ կատարել: Յեղափոխական գործ-

դութիւնները՝ իրենց հետապնդած արդիւնքները տուի՞ն, թէ ձախողեցան: Ո՞ր էին սխալները: Ո՞ր էին պատճառները:

Ընդհանուր կուսակցութիւնները շարունակեցին իրենց գործունէութիւնը անփոփոխ կերպով: Ունեցան ներքին պայքարներ՝ տագնապներ, նոյնիսկ եղբայրասպանութիւններ, յամառօրէն պնդելով եւ կուսակցական շահերը գերադասելով՝ հայ ժողովուրդի գոյութեան հարցէն:

Ռամկավար ազատական յեղափոխական կուսակցականները, առաջինները եւ ՄԻԱԿԸ եղան, որոնք վեհանձնութիւնը եւ առաքինութիւնը ունեցան, ինչպէս նաեւ կուսակցական պարկեշտութիւնը, արմատական բռնութեան յանձնելու իրենց կազմակերպութեան գործելակերպը, վերլուծումի ենթարկելով դէպքերը եւ հաշուեյարդարի արդիւնքները:

Քառորդ դարու կուսակցական գործունէութեան փորձառութենէ ետք, հայ քաղաքական առողջ՝ իրապաշտ եւ հեռատես մտքի ծնունդը եղաւ ՀԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԹԱՄԿԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ:

10 Յուլիս 1908-ին Թուրքիոյ մէջ կը վերահռչակուի Սահմանադրութիւնը, վերջ տալով Համիտեան ջարդերուն եւ բռնակալութիւններուն, եւ նոր յոյսեր բանալով՝ թրփական տիրապետութեան սահմաններէն ներս ապրող բոլոր ժողովուրդներուն առջեւ: Քաղաքական այս նոր վիճակին պատճառաւ *Միացեալ Հայ Յեղափոխական* կազմակերպութիւնը երկար չապրեցաւ:

24 Օգոստոս 1908ի գիշերը Գահիրէի մէջ, Վահան Մալեգեան հրաւեր կ'ուղղէ խումբ մը գաղաքարակից ընկերներու, ի մտի ունենալով, Սահմանադրական ըստեղծուած նոր վիճակէն օգտուելով, Թուրքիոյ մէջ հիմ-

նել քաղաքական բնույթ ունեցող նոր կուսակցութիւն մը որպէսզի պաշտպանէ հայոց իրաւունքները:

11 Սեպտեմբեր 1908ին ուրիշ հաւաքոյթ մը եւս տեղի ունեցաւ Գահիրէի մէջ կրկին Վահան Մալեգեանի հրաւերով, զոր քաջալերուած էր առաջին հանդիպումի արդիւնքներէն: Ժողովը կը նախագահէ Թեմականի երեսփոխան Հայկ Ինայէթեան ուր ներկայ կը գտնուին 30 ներկայացուցիչներ ինչպէս նաեւ դաշնակցական Տոբ. Նեպրուզ, Ա. Հանըմեան եւ Յ. Ասատուբեան:

Վահան Մալեգեան խօսք կ'առնէ եւ կը ներկայացնէ իր ծրագիրը ուր կ'առաջարկէ «Յառաջդիմաւոր եւ Ազատական Հայոց Միութեան» մը կազմութիւնը: Ներկաները կարծիքներ կը յայտնեն, դաշնակցական ներկայացուցիչները համաձայն չեն գտնուիր այսպիսի Միութեան մը կազմութեան, կը հակառակին եւ զայն վնասակար կը գտնեն:

Ժողովականները յաջորդական հինգ հաւաքոյթներ կը կատարեն առանց ընկրկելու, այս նիստերուն ներկայ կ'ըլլան մասնաւորապէս Տիրան Քէլէկեան, Միքայէլ Նաթանեան, Գրիգոր Պետրիկեան (Շիկահեր), Տոբ. Ն. Քէչէնեան, Թորգոմ Ֆիշէնկեան, Յովսէփ եւ Գեորգ Ազնաւորները, Համբարձում Պերպերեան, Տիգրան Հանընիսեան, Մարտիկ Բրուտեան, Յ. Շամլեան:

2 Հոկտեմբեր 1908ի նիստերուն՝ ներկաները կ'որոշեն պաշտօնապէս ծանուցանել Միութեան հիմնադրութիւնը: Սակայն Ադեմադրիայէն նամակ մը կը հասնի, Միքայէլ Տամատեանի եւ Տոբ. Էնֆիէնեանի ստորագրութեամբ, ուր կը յայտնուի նման ծրագրի մը կազմութիւնը եւ այս առթիւ Վ. Մալեգեան հրաւիրուած է այս ժողո-

վին:

Վահան Մալեգեան եւ Գրիգոր Պետրիկեան Ադեմադրիայ կը մեկնին: Բանակցութիւններ տեղի կ'ունենան Հայ Յեղափոխական Միացեալ Կազմակերպութեան ներկայացուցիչներուն հետ, ուր կը գոյանայ լրիւ համաձայնութիւն կողմերու առաջարկներու եւ կարծիքներու միջեւ:

26 Հոկտեմբեր 1908ին Գահիրէ, Վահան Մալեգեանի տան մէջ ուր հաւաքուած էին հիմնադիր անդամները, կը յայտարարեն հիմնադրութիւնը «ՀԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ»:

31 Հոկտեմբեր 1908ին «ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՄԱԿԱՆ ՄԻԱՑԵԱԿ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ»-ը որ կազմուած էր - Գաղափարակցական Միութեան - Արմենական Կազմակերպութեան - միաձուլով, կը յայտարարէ իր միացումը Հայ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութեան հետեւեալ պաշտօնագրով: «Օսմանեան Սահմանադրութեան նոր պայմաններուն բերմամբ, որչափ ստեղծուած անկախ հանգամանքները մեզ պարտաւորեցնեն, դադարած ըլլալով այլեւ յեղափոխական կազմակերպութիւն մը ըլլալէ, իր ամբողջ կազմով կը միախառնուի «ՀԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ»:

Նորակազմ կուսակցութիւնը իր կեդրոնը կը փոխադրէ Պոլիս, եւ իր շարքերը կը խտացնէ ծանօթ դեկավար դէմքերով որոնք կը հաւատարման խոր համոզումով նույն գաղափարականութեան ինչպիսիք Տոբ. Ն. Տաղաւարեան, Տոբ. Տ. Էնֆիէնեան, Վահան Մալեգեան, Միքայէլ Տամատեան, Վահան Թէֆէնեան, Մ. Նաթանեան, Լեւոն Բաշալեան, Արշակ Ալպոյանեան, Ա. Թերգիպաշեան, Մուշեղ Եպս. Սերոբեան, Վահան Քիւրքեան,

Արմենակ Եկարեան, Շիկահեր եւ ուրիշներ, որոնք իրենց քաղաքական փորձառութիւնը ի գործ դրին ծառայելու հայ ժողովուրդին կուսակցութեան միջոցաւ: Սակայն երբ Օսմանեան խոստումները թուրքի վրայ մնացին, Յուլիս 1913ին Հ.Ս.Ռ. կուսակցութեան Բ.

Պատգամաւորական ժողովին, անուանի հրապարակագիր եւ Ռամկավար գործիչ՝ Տիրան Քէլէկեան որ կը նախագահէր նիստին, իր հեռատես քաղաքական հասունութեամբ, զգուշացուց կուսակցութիւնը մօտալուտ պատերազմի մը կարելիութենէն, եւ սոյն ժողովին մէջ որոշում առնուեցաւ, ժողովուրդը զինել ինքնապաշտպանութեան համար՝ ապագայ վտանգի մը պարագային: Եւ ինչ որ պատահեցաւ: Ռամկավար մարտիկներ՝ առաջնորդութեամբ ռամկավար Արմենակ Եկարեանի՝ 1915ին Վանի հերոսական ինքնապաշտպանութիւնը ղեկավարեցին:

ՀԱՅ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Գրիգոր Արծրունի 1872ին Թիֆլիսի մէջ հիմնած էր «ՄՇԱԿ» թերթը, որ ազգային զարթոնք, քաղաքական եւ յեղափոխական միտքեր սկսած էր սնուցանել եւ տարածել Կովկասահայ երիտասարդական շարքերուն մէջ:

Քաղաքական զուսպ եւ հասուն խորհուրդներով ներշնչուած երիտասարդներ, «Մշակ»ի 1913 թուականէն խմբագիր Համբարձում Առաքելեանի հետ, Ռուսական Փետրուարեան յեղափոխութենէն ետք անհրաժեշտութիւնը կը նկատեն կազմակերպուիլ: 16 Մարտ 1917 Համբարձում Առաքելեան, Միքայէլ Պապաջանեան, Սամսոն Յարութիւնեան, Փրոֆ. Մենտոր Պունիաթեան եւ Մինաս Պէրպէրեան կը հիմնեն Հայ ժողովրդական Կուսակցութիւնը, որ 7 Ապրիլին պաշտօնապէս կը յայտարարէ իր գոյութիւնը եւ 11 Ապրիլին կը կատարէ, կեդրոնական վարչութեան ընտրութիւնը:

Հայ ժողովրդական կուսակցութեան հիմնադրման կարեւոր պատճառներէն մէկը եղաւ, կազմակերպուիլ՝ իրենց մասնակցութիւնը բերելու համար համառուսական Սահմանադիր ժողովի ընտրութիւններուն, ինչպէս նաեւ քաղաքական պատահած արագ իրադարձութիւնները Կովկասի մէջ, ուր հայ ժողովուրդը կը դիմագրաւէր պատմական կարեւոր եղելութիւններ: Հարկ էր

հայ ժողովուրդի Ռամկավար տարը, որպէս կազմակերպւած ժողովրդավար քաղաքական կուսակցութիւն գոյութիւն ունենար, եւ իր բարերար մասնակցութիւնը բերէր, որպէսզի առիթ չտրուէր սխալ քաղաքական գործունէութիւններու, որոնք կրնային վնասել հայ ժողովուրդի ընդհանուր շահերուն:

Կուսակցութիւնը կարն ժամանակէ մը ետք իր կեդրոնը Թիֆլիսէն կը փոխադրէ Երեւան: Այդ ժամանակաշրջանի Կովկասահայ մտաւորականութեան ստուար խաւը կ'անդամագրուի Հայ ժողովրդական կուսակցութեան, որոնցմէ կրնանք յիշել Տոֆ. Յարութիւն Այվազեանը, Տիգրան Հախումեանը, Յովսէփ Աթաբեկեանը, Գրիգոր Տէր Խաչատրեանը (*իրատրսան*), Արշալոյս Մխիթարեանը, Իսահակ Ամիրեանը, Առաքել Բարախանեանը (*Աեօ-ականատր պատմարսան*), Ստեփանոս Մախասեանը (*նշանատր բառարսանազէտ*), Տիգրան Նազարեանը, Քրիստափոր Վերմիշեան, Գէորգ Մելիք-Ղարաբաղեանը Լեւոն Ղուլեանը, Յովհաննէս Ստեփանեանը, Հայկ Տէր-Միքայէլեանը, Արտաշէս Էնֆիէնեանը, Ս. Տէր Ղազարեանը եւ բազմաթիւ ուրիշներ:

Հայ ժողովրդական կուսակցութիւնը կը դաւանէր ջատագովելով, հայ ազգային կեանքին կազմակերպումը ՌԱՄԿԱՎԱՐԱԿԱՆ եւ ԱԶԱՏԱԿԱՆ սկզբունքներու վրայ. անոնք անգնահատելի կազմակերպչական աշխատանքներ կատարեցին, ջարդերէն ճողոպրած արեւմտահայ գաղթականներու բնակեցման, նպաստելով անոնց եւ տրամադրելով բոլոր կարելիութիւնները:

Հայ ժողովրդական կուսակցութիւնը քաղաքական գետնի վրայ, մեծագոյն ողջամիտ եւ խոհեմ գործունէութիւն

ըն ունեցաւ Կովկասի մէջ 1905էն սկսեալ, երբ տակաւին որպէս կուսակցութիւն կազմակերպուած չէր:

3 Յունուար 1906ին Թիֆլիսի մէջ կը հիմնեն *Մահմաւադրական Ռամկավար կուսակցութիւնը* եւ որը հայ ներկայացուցիչներու ծանօթ խումբը կը դառնայ Ռուսական ՔԱՏԷԹ-ին անդամներ: (*ՔԱՏԷԹ* ոտսերէն կը նշանակէ *Մահմաւադրական-Ռամկավար*):

Կարսի յանձնումէն անմիջապէս ետք, հայ գանգրւածը սկսաւ հետեւիլ Հայ ժողովրդական կուսակցութեան ղեկավարութեան եւ յատկապէս Համբարձում Առաքելեանի, որուն քոցաշունչ հրապարակային ելոյթները վախ ու սարսափ կը պատճառէին օրուան իշխող ղեկավարութեան: Եւ այդ իսկ պատճառաւ Մախիսին օր մը երբ կը նառախօսէր ելոյթի մը բնթացքին գոհ կ'երթայ եղբայրասպան գնդակի:

Իր մահէն ետք «*Մշակ*» խմբագրութիւնը կը ստանձնէ Առաքել Բարախանեանը (*Աեօն-պատմարսանը*), իսկ կուսակցութեան ղեկավարութիւնը կարող իրաւագէտ եւ հասուն դիւանագէտ Միքայէլ Պապաջանեանը:

4 Նոյեմբեր 1918ին Յովհաննէս Քաջազունիի կազմած արժամեայ միախառն կառավարութեան՝ որ կոչուեցաւ (Հայաստանի Կառավարութիւն), մաս կազմեց Հայ ժողովրդական կուսակցութիւնը իր առաջարկները եւ պայմանները բնդունուելէ ետք, որոնք նախարարութիւններ ստանձնեցին, գլխաւորութեամբ Սամսոն Յարութիւնեանի (*Արդարութեան Կառավարութիւնը*), Յովսէփ Աթաբեկեանի (*Հանրային Կրթութեան*), Լեւոն Ղուլեանի (*Պարեկատրման*), իսկ Միկաէլ Պերպլեանի պետական վերահսկիչ նշանակուեցաւ:

28 Մայիս 1919ի Ալեքսանդր Խատիսեանի կազմած

կառավարութիւնը երբ (*Միացեալ, Անկախ եւ Ազատ Ռա-
յաստան*)ը հռչակեց, Ռամկավար կուսակցութեան թե-
լադրանքին տակ, Հայ ժողովրդական կուսակցութեան
նախարարները հրաժարեցան կառավարութենէն, որով-
հետեւ այս յայտարարութիւնը ֆաղափական միակողմա-
նի եւ ընդհանուր հայկական հարցերու նկատմամբ ան-
ջատողական՝ հերձուածական բնութագրումներ կը կրէր,
որը տխուր հետեւանքներ պիտի ունենար արեւմտահայ
ֆաղափական կեանքին վրայ:

Շատ կանուխէն երբ տակաւին Հայ ժողովրդական
կուսակցութիւնը չէր կազմակերպուած, նոյն կուսակ-
ցութեան անդամները մօտէն կապեր հաստատած էին ՀԱՅ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՌԱՄԿԱՎԱՐ կուսակցութեան ղե-
կավարութեան հետ, բանակցութիւններ կատարելով եւ
կամ ժողովներ գումարելով նոյնիսկ Թիֆլիսի մէջ, եւ
յատկապէս 1915-1917 շրջանին Համբարձում Առաքելա-
նի միջոցաւ, երբ արեւմտահայ ժողովուրդը դժոխային
օրեր կ'ապրէր, Հայ ժողովրդական կուսակցութիւնը եղ-
բայրական աջակցութիւն երկարեց այդ տագնապալի օրե-
րուն Հայ Սահմանադրական Ռամկավար կուսակցու-
թեան ղեկավարութեան:

Անոնք կանուխէն դարձած էին գաղափարի ընկերներ
եւ կը գործակցէին իրարու հետ, նոյնիսկ կարեւոր
որոշումներ գործադրելու պարագային ինչպէս որ տե-
սանք Հայ ժողովրդական կուսակցութեան նախարարնե-
րու եւ երեսփոխաններու հրաժարումը Հայաստանի կա-
ռավարութենէն: Հայ ժողովրդական կուսակցութեան եւ
Հայ Սահմանադրական Ռամկավար կուսակցութեան կա-
րեւոր մտածումներէն մէկը եղած էր միշտ միացնել երկու
կուսակցութիւնները, քանի որ նոյն սկզբունքները
կը դաւանէին:

Եւ այդ գործնականացաւ երբ Հայ ժողովրդական կու-
սակցութիւնը 7 Սեպտեմբերի 1919ի ժողովին կ'որոշէ,
իր կուսակցութեան միացումը Հայ Սահմանադրական
Ռամկավար կուսակցութեան: 21 Դեկտեմբեր 1919ին
Երեւանի մէջ տեղի ունեցած Ռամկավար կուսակցու-
թեան՝ Հայաստանի Շրջանային Բ. Համագումարին Հայ
ժողովրդական կուսակցական՝ Տիգրան Հախումեան կը
յայտնէ իր կուսակցութեան որոշումը, յուսալով Շրջա-
նային համագումարին դրական պատասխանը:

կուսակցութեան կեդրոնական վարչութեան անդամ
կ'ընտրուի: 1929ին Պատգամաւորական ժողովի որպէս
պատուիրակ, Հայաստան կ'երթայ հայրենի կառավարու-
թեան հետ շփման մտնելու համար: Բայց դժբախտաբար
Թիֆլիսի մէջ կը մեռնի իր առաքելութեան ընթացքին:

ժողովը քննելով կուսակցութեանց միացման հարցը կ'որոշէ շատ սերտ համագործակցութիւն երկու կուսակցութիւններու միջեւ:

Հայաստանի խորհրդայնացումով Հայ ժողովրդական կուսակցութիւնը կը միանայ Հայ Սահմանադրական Ռամկավար կուսակցութեան: Այս ձուլումով արտասահման եղող ժողովրդականները գործնական պատասխանատրութիւններ կը ստանան էին կուսակցութենէն ներս, ինչպէս Միֆայէլ Պապաջանեան Ռամկավար Ազատական

ՀԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԱԶԱՏԱԿԱՆ

ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Արեւմտահայ կամ Արեւելահայ ֆաղաֆական դէպքերը, կարելի է անդրադարձ կ'ունենային Եւրոպա, որովհետեւ որոշ թիւով մտաւորականներ եւ մասնաւորապէս Պոլսէն Եւրոպա ապաստանած, հաղորդակից էին հայրենի հողին եւ նահանգներուն մէջ կատարուած ընկերային գրական եւ ֆաղաֆական անցքերուն, եւ այս պարագա-

յին Փարիզի եւ Լոնտոնի մէջ:

Ճրանսայի եւ յատկապէս Փարիզի մէջ, հայ ֆաղաֆական գործունէութիւնները վարեց՝ անպաշտօն պետական մակարդակի դեսպանական հասունութեամբ եւ աստիճանով, եւ իբրեւ առանձին ֆաղաֆական գործիչ՝ Արշակ Զօպանեանը:

Մտաւորական բացառիկ կարողութիւններով օժտուած անձնաւորութիւն մը, որ հայ մշակոյթի գանձարանը կը կրէր իր մտքին եւ հոգիին մէջ: Էր նաեւ հայ ֆաղաֆական մտքի արտակարգ ուսիւնը մը, որուն միակ գործը եղաւ, ծանօթացնել հայ մշակոյթը օտարներուն եւ հետապնդել Հայկական Դատը դիւանագիտական լրջախոհութեամբ:

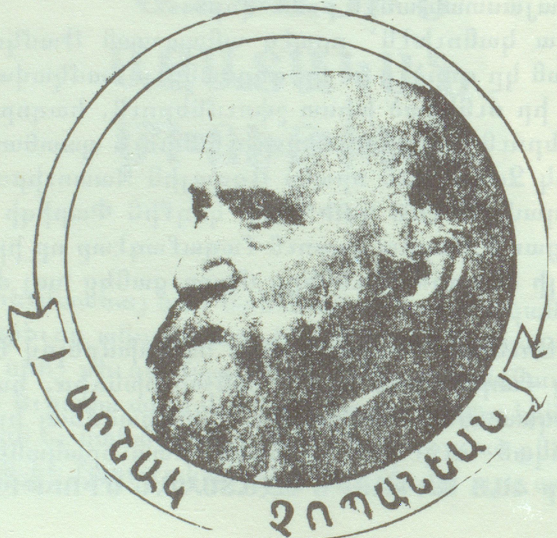
Զօպանեան որպէս Ռամկավար Ազատական կուսակցական ղեկավար, եղաւ մեր այն իրապաշտ եւ ողջամիտ հայրենասէր ղեկավարներէն, որ առաջին օրէն յայտարարեց «Հայաստան ամէն բանէ վեր»:

Անկէկա կանուխէն՝ որպէս անպաշտօն Ռամկավար Ազատական կը գործէր եւ կը գործակցէր ռամկավարներու հետ, իր ունեցած խիստ շփումներուն, հաղորդակցութիւններուն եւ գործունէութիւններուն պատճառաւ:

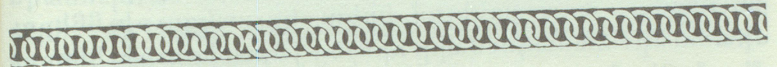
Արշակ Զօպանեան որպէս Ազգային Պատուիրակութեան անդամ ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐԻ կողմէն Փարիզի մէջ, հանդիսացաւ ճշմարիտ հասուն ֆաղաֆագետը որ իր անգնահատելի ծառայութիւնները մատուցանեց հայ ժողովուրդին:

1919 Յունիսին Փարիզի մէջ, համախմբելով Եւրոպայի հայ ֆաղաֆական մտքի, անշահախնդիր, հայրենասէր, ազատական ռամկավար, վերակազմեալ եւ անկուսակցական ուղեգիծ ունեցող մտաւորականները՝ կը կազմէր ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ,

որուն անդամներէն էին գլխաւորութեամբ Արշակ Զօպանեանի, Արշակ Սաֆրաստեանը (Անգլիա), Ն. Մարտիրոսեանը, Էտկար Շահինեանը, Մ. Միհրդատեանը (Պէլճիքա), Գարեգին Ֆնոզլեանը (Անգլիա), Նշան Տէր Ստեփանեանը (Իտալիա), Լ. Կիւմիւշկեանը եւ ուրիշներ որոնք կը հրատարակէին Հայաստան ամսաթերթը։ Խմբագրութիւնը կը վարէին Արշակ Զօպանեան եւ Արամ Անտոնեան, ուր կը քարոզէին եւ կը ջատագովէին հայ քաղաքական կուսակցութիւններու միացումը, համախմբելով բոլոր քաղաքական ոյժերը որոնք կրնային աւելի գործնական եւ արդիւնարար ըլլալ։ Միասնականութեան ոգիէն տարուած եւ սկզբունքային համաձայնութեան պատճառաւ, իրենց հետ կը գործակցէին ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷՆԱՆ (Հայ բանաստեղծութեան իշխանը) եւ ԱԻԵՏԻՍ ԹԵՐԶԻՊԱՇԵԱՆը (սկանաւոր կուսակցական ղեկավար եւ ներդինակ Անդրանիկի եւ Նուպարի կենսագրական գիրքերու)։

Այս գաղափարով, հոգիով եւ մտքով առաջնորդուած 1921-ին Հայ Ազգային Ազատական Միութիւնը յարեցաւ եւ միացաւ *Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան*։ Արշակ Զօպանեան դարձաւ կուսակցութեան կորովի ղեկավարներէն մէկը. ան ուրիշներու հետ նշդեց կուսակցութեան իրապաշտ եւ հայրենասիրական ուղեգիծը շատ կանուխէն։

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

1915ի Մեծ Եղեռնը, կոտորածի հսկայական թիւը, հայկական նահանգներու ամայութիւնը, արեւմտահայութեան հոգեկան վիճակը՝ Պոլսոյ եւ արտասահմանի մէջ անդոհական հեղձուցիչ մթնոլորտ մը ստեղծեցին։

Հակառակ այս դժուարին պարագաներուն, 1918ին Պոլսոյ մէջ վերակազմուեցաւ Հայ Սահմանադրական Ռամկավար կուսակցութեան առժամեայ շրջանային վարչութիւնը՝ նախնաեղծութեամբ Տոքթ. Յակոբ Թոփանեանի, Դաւիթ Տէր Մովսէսեանի, Գասպար Մովսէսեանի եւ Յովհաննէս Պողոսեանի, որոնք գնած էին «Ժողովուրդի Զայն» թերթը եւ կը հրատարակէին Յովհաննէս Յակոբ-

եանի խմբագրութեամբ:

Վերակազմուած էր նաեւ Վերակազմեալ Հնչակեան կուսակցութիւնը եւ աւելցուցած էին Ազատական անունը իրենց կուսակցութեան վրայ եւ կը հրատարակէին *Արագած* շաբաթաթերթը Վ. Շահրիկեանի եւ Յարութիւն Դարբինեանի խմբագրութեամբ:

21 Դեկտեմբեր 1919ին երբ Երեւանի մէջ տեղի ունեցաւ Ռամկավար կուսակցութեան Հայաստանի Շրջանային Բ. Համագումարը, կոչ կարդաց Տիգրան Հախումեանը, առաջարկելով երկու կուսակցութիւններու միաձուլմը: Համագումարը որոշեց յարաբերութիւններու մէջ մտնել Պոլսոյ եւ Եգիպտոսի շրջանակներուն հետ: Որոշուեցաւ նաեւ Գ. ընդհանուր Պատգամաւորականը կատարել Սեպտեմբեր 1920 Երեւանի մէջ: Սակայն նոյն ամսոյն պատահած ֆեմալական զինուորական արշաւաններուն պատճառաւ, ժողովը տեղի ունեցաւ Պոլսոյ մէջ:

1920 Սեպտեմբերին երկու կուսակցութիւններու *Հայ Սահմանադրական Ռամկավար Կուսակցութեան եւ Վերակազմեալ Հնչակեան (Ազատական) կուսակցութեան* պատգամաւորականները, ժողովներ գումարեցին ուր որոշեցին երկու կուսակցութեանց միութիւնը:

1 Դեկտեմբեր 1921ին Պոլսոյ մէջ տեղի ունեցաւ երկու կուսակցութեանց պատգամաւորական ժողովներու հանդիսաւոր համագումարը, ուր Հայաստանէն պատգամաւոր նշանակուած էր Արտակ Դարբինեան, Եգիպտոսէն Խաչիկ Գուրեան, Կիլիկիոյ պատգամաւորներն էին Սեդրակ Կեպեկեան եւ Մարտիրոս Տէր Ստեփանեան, իսկ Փարիզէն Վահան Թէֆէեան ուր զեկոյց կարդաց, որոշ տեղեկութիւն տալով Հայ Ազգային Ազատական Միութեան մասին, շեշտելով կուսակցութեանց Միութիւնը:

28

Պատգամաւորական ժողովի նիստը տեւեց մինչեւ

3 Դեկտեմբեր 1921, ուր որոշուեցաւ միացումը ՀԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ եւ ՎԵՐԱԿԱԶՄԵԱԼ ՀՆԶԱԿԵԱՆ *Ազատական* ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ:

Ուրեմն Ռամկավար Ազատական կուսակցութիւնը միաձուլումն է հետեւեալ հինգ կուսակցութիւններու եւ ուրիշ մի քանի ֆաղափական կազմակերպութիւններու եւ միութիւններու:

1.- ԱՐՄԵՆԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ 1885 ՎԱՆ

2.- ՎԵՐԱԿԱԶՄԵԱԼ ՀՆԶԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ 1896 ԼՈՆՏՈՆ

3.- ՀԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ 1908 ԳԱՀԻԷ

4.- ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ 1917 ԹԻՖԼԻՍ

5.- ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԶՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ 1919 ՓԱՐԻՋ

Համագումարին նիստերը տեւեցին մինչեւ 25 Հոկտեմբեր 1921, ուր վերջնականապէս Ռամկավար Ազատական կուսակցութիւնը Պոլսոյ մէջ կը հրապարակէ իր առաջին զեկոյցը կազմաւորման մասին, յայտարարելով 1 Հոկտեմբեր 1921ը կուսակցութեան հիմնադրման օրը. եւ Պատգամաւորական ժողովին պաշտօնական յայտա-

29

րարութիւնը կ'ըլլայ հետեւեալը:

«ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԵՒ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ, Ազգայնական երկու կուսակցութիւններու միացումին համար յառաջ տարուած բանակցութիւնները յաջողութեամբ վերջացած ըլլալով՝ այսօր կը հռչակենք անոնց անպայման ու վերջնական միութիւնը՝

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ անունին տակ:

Այս իրողութիւնը ծնունդ է ուժերու տնտեսումին, կեդրոնացումին, ու ազգային ծառայութեան մասին ամենախորունկ համոզումներու ու կամեցողութեան:

Երկու կուսակցութիւնները կը միանան աւելի ուժգին թափով նուիրուելու համար իրենց կոչումէն բղիճ պարտաւորութիւններուն եւ աւելի ներուժ կեանք տալու համար Ազգայնական եւ Ռամկավարական այն սկզբունքներուն, որոնցմով ժողովուրդի մը քաղաքական գոյութիւնը կը դառնայ առողջ, զօրաւոր, ապահով, եւ ազատութեան ու խաղաղութեան մթնոլորտի մը մէջ բոլոր ուժերը հնարաւորութիւն կ'ունենան իմացական ու տնտեսական անկաշկանդ զարգացումի ու բարգաւաճումի:

Երկու կուսակցութիւններու միութիւնը հաւատարմութեան վերանորոգուած ուխտ մըն է նոյն ատեն դէպի հայ ժողովուրդի քաղաքական, տնտեսական, ու մտաւորական լաւագոյն շահերը ու դէպի ազգային հաստատութիւնները, սեփականութիւններն ու բնորոշող յատկութիւնները, լայնախոհ տրամադրութիւններուն, եւ յանձնառութիւն մը՝ միշտ գերծ մնալու հատուածային, դա-

սակարգային ու աղանդամոլական միտումներէ եւ նեղ-միտ անջատողականութենէ:

Հայ ժողովուրդի գերագոյն շահերուն մտահոգութիւնովը կայացուած այս միութիւնը վստահ ենք թէ ոչ միայն սիրագեղ զգացումներով եւ խանդավառութեամբ իրարու կողքի պիտի նստէ երկու կուսակցութիւններու բոլոր հետեւորդները, աշխատելու բունն եռանդովը լեցուած, այլ ժողովուրդէն պիտի գնահատուի իբր շինարար գործ, եւ իրեն հրաւիրէ բոլոր այն ուժերը, որ քաղաքական կեանքի մէջ նետուելու համար այս տեսակ միութեան մը բաղանջն ունէին:

Այս հասկացողութիւններով ու այս յառաջադրութիւններով հայ իրականութեան կը յանձնենք Ռամկա-

վար Ազատական Կուսակցութիւնը»:

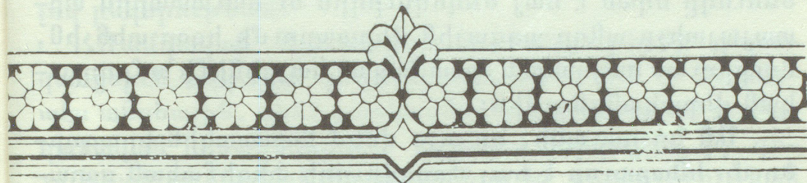
Ռամկավար Կուսակցութեան Միութեան լիազօրներ՝
Ա.Ի.ԵՏԻՍ ԹԵՐԶԻՊԱՇԵԱՆ
Ա.ՐԱՄ ԻՆՃԻՃԵԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ՊԷՕԶԻԿԵԱՆ (Շիկահեր)

Ազատական կուսակցութեան Կեդրոնական վարչութիւլ
ՄԻՀՐԱՆ ՍՎԱԶԼԵԱՆ
ՀՐԱԶ ԵՐՈՒԱՆԴ
ԼՈՒԹՅԻԿ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Կ. Պոլիս, 1 Հոկտ. 1921

ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

ՎԱԹՍՈՒՆ ՏԱՐԻ
ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻ
ԾԱՌԱՅՈՒԹԵԱՆ ՄԷԶ

ԴԱԻԱՆԱՆՔ ԵՒ ՈՒՂԵԳԻԾ ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ Ա. — ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը հարազատ ծնունդը եղած է հայ ժողովուրդին եւ հաւատարիմ արտայայտիչը անոր ազգային վերապրումի հզօր տենչին, նուիրուած հայկական պատմական հայրենիքի ամբողջական վերականգնումին:

Ան կը դաւանի, որ այս վսեմ նպատակին իրագործումը հնարաւոր է հայ ժողովուրդի ֆիզիքական զօրացումով եւ համադրուած նիգերովը բոլոր խաւերուն, առանց դասակարգերու խտրութեան:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան աշխարհահայեացքը հիմնուած է ժողովրդային կամքի գերիշխանութեան, անհատական ու հաւաքական քնական իրաւունքներուն կիրարկումին եւ ընկերային բարեշրջումի սկզբունքներուն վրայ:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը կը հաւատայ, որ ամէն քաղաքացի հաւասար է օրէնքի առջեւ, եւ անոր անձն ու քաղաքային ազատութիւնները անբռնաբարելի պէտք է մնան եւ երաշխաւորուին խմբական ու կառավարական ռոնձութիւններու դէմ:

Տնտեսական կեանքի մէջ ձգտելով արդար եւ արագ յառաջդիմութեան՝ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը հակառակ է, որ մեծ դրամատերերը տիրապետեն հրապարակին մենաշնորհներու միջոցով եւ գործատերեր

նոնակոխեն աշխատաւորներու շահերը: Ան կը ջատագովէ կազմութիւնը համագործակցական ընկերութեանց, որոնց շնորհիւ կրնան առաւելագոյն չափով նպաստաւորուիլ անհատական տնտեսութիւնները: Ան կը քաջալերէ կազմակերպումը աշխատաւորական միութեանց, իրենց իրաւունքներու պաշտպանութեան համար: Այս ուղեգիծով Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը կը հաւատայ թէ հնարաւոր կը դառնան աշխատանքի, դրամագլուխի եւ տաղանդի կամաւոր ընկերակցութիւնն ու գործակցութիւնը, մեծագոյն բարիքները պարգեւելով ընկերութեան:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը գերազանցօրէն ազգային կազմակերպութիւն մըն է: Եւ ինչպէս անցեալին, զինք քաղկացնող յեղափոխական ու քաղաքական հոսանքներուն՝ նոյնպէս ներկայիս, իր գոյութեան հիմնական նպատակները եւ գործունէութեան հզօր շարժառիթներն են հայ ժողովուրդին գերագոյն շահերը: Իրատես ու հայրենասիրական իր քաղաքականութեամբն էր որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը խորապէս գնահատեց հայ պետութեան վերածնունդը Հայաստանի մէջ, սկսեալ առաջին իսկ օրերէն: Եւ հաւատարիմ ու ամբողջական նուիրումով ինքզինք տրամադրեց հայկական նորաստեղծ հայրենիքի վերականգնումին ու զօրացումին, զայն դաւանելով մեր ազգային ապահովութեան եւ պատմական իրաւունքներուն իրականացման հաստատուն խարխիւր:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը մօտէն կը շահագրգռուի Մայր Հայրենիքի յարանուն բարգաւաճութեամբ, կը ջանայ խանդավառել Գաղթահայութիւնը Հայաստանի մշակութային եւ տնտեսական վերելքով, եւ կը ջատագովէ հայ ժողովուրդին ազգահաւաքը Մայր Հայրենիքին մէջ:

Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը իր այս իրապաշտ ու հայրենասիրական կեցուածքով կը հանդիսանայ ազգային միասնականութեան ախոյեանը՝ Գաղթահայութեան եւ Մայր Հայրենիքի ժողովուրդին միջեւ:

Մեր կազմակերպութեան դրական եւ բարեկամական վերաբերումը հանդէպ Խ. Հայաստանին չի նշանակեր որ ան կը հրաժարի բարեացակամ դիտողութիւններ եւ ի հարկին ֆննդատութիւններ ընելէ:

Գաղթահայութեան ինֆնապահպանումի եւ ազատ քարգաւաճումի նոյն մտահոգութեամբն է նաեւ, որ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնը կը հետամտի հայ զանգուածները հաւատարիմ ֆաղափացիներ պահել զիրենք հիւրընկալող երկիրներուն ու պետութեանց:

Բ. ՆՊԱՏԱԿ

Ա. Հետապնդել ազատագրումը Թուրքիոյ բռնագրաման տակ գտնուող հայոց պատմական հողերուն, որոնց կցումովը ներկայ Հայաստանին, պիտի իրականանայ հայ ժողովուրդին դարաւոր երազը:

Բ. Կիրարկել ժողովրդային կամքի գերիշխանութիւնը եւ ռամկավար ազատական սկզբունքները հայ հանրային կեանքին մէջ:

Գ. Սատարել Հայաստանի ընդհանուր զարգացումին եւ բարգաւաճումին:

Դ. Զատագովել արտասահմանի հայ զանգուածներու ազգահաւաքը մայր հայրենիքի մէջ:

Ե. Ամրացնել մշակութային յարաբերութիւնները Հայաստանի եւ գաղութներուն միջեւ:

Զ. Հետապնդել Թուրքիոյ մէջ հայոց ունեցած նիւթական իրաւունքները:

Է. Զարկ տալ արտասահմանի հայոց ազգապահպանումին, հայկական մշակոյթի զարգացման ու տնտեսական յառաջդիմութեան:

Ը. Աշխատիլ որ սփիւռքահայութիւնը ըլլայ հաւատարիմ եւ մնայ օրինապահ այն երկիրներուն մէջ, ուր բնակութիւն հաստատուած է:

**ՌԱՄԿԱՎԱՐ ԱԶԱՏԱԿԱՆ
ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ
ԶԻՆԱՆՇԱՆԻ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆԸ**

Ռամկավար Ազատական Կուսակցության զինանշանը վահան մըն է, որուն վրայ պատկերուած են բան մը, որպէս խորհրդանիշ հողագործ աշխատատրութեան, կարկին մը, որպէս խորհրդանիշ ճարտարարունեստի աշխատատրութեան, եւ փետուրէ գրիչ մը, իբրեւ խորհրդանիշ մտատրականութեան:

Ասոնց միութեամբ յառաջ եկած ուժը կամ զօրութիւնն ալ խորհրդանշուած է խորձով մը, որուն մէջէն կը ցցուի տապարին գլուխը: Վահանին ձախին, ճակատը եւ աջին դրոշմուած են Ռ. Ա. Կ. գիրերը, որպէս սկզբնատառ կուսակցութեան անունին:

ԱՐԻՆԻ